

DE INHABITATIONE SS. TRINITATIS PER ACTUS AMORIS

DOCTRINA S. THOMAE IN
“SCRIPTO SUPER SENTENTIIS” *

SUMMARIUM. — Paucis praemissis ut fines studii nostri determinentur, tria per vestigantur : I. Generalia quaedam de amore in « Scripto super Sententis » praemittuntur, ut exinde natura amoris ipsius declaretur et penitus innescat eiusdem habitudo ad praesentiam obiecti amati. — II. De inhabitazione per actum dilectionis beatificae, ex intima perscrutatione beatitudinis, actuunque fruitionis, ut exinde eruatur eorumdem vis uniendi ad Trinitatem. — III. De inhabitazione per actus supernaturales amoris in statu viae : num et ipsi realem praesentiam Trinitatis constituant, vel requirant.

De inhabitazione SS. Trinitatis in anima omnibus compertum est sicut plures diversasque theologicas opiniones, ita plures diversasque interpretationes doctrinae S. Thomae, non solum anteacto sed et nostro tempore, propositas fuisse. Discrepantia quantum ad interpretationem doctrinae S. Thomae attinet, pluribus de causis, meo iudicio, accidit. Imprimis complexitas ipsius problematis, quod plura alia implicat : ut de habitudine animae potentiarumque eius ad Trinitatem, de natura gratiae habitualis, de caritate, de sapientia, de cognitione experimentalis Dei, etc. Deinde etiam quia ubi quaestio agitatur in theologia trinitaria de processionibus et missionibus divinis, alii respectus, non faciles, puta de essentiali et notionali, etc. permiscentur. Ulterius, quia S. Thomas non ex professo et singillatim, sed quasi globatim, diversis in locis et magna libertate loqui videtur. Proindeque, nisi haec diversa elementa

* Articulus quem modo lectori *Ephemeridum Carm.* offerimus, brevis pars est amplioris studii quamprimum edendi, quo integrum excussimus problema inhabitacionis in *Scripto S. Thomae*, cuique titulus : « De inhabitazione SS. Trinitatis doctrina S. Thomae in *Scripto super Sententiis* ». — In textibus S. Thomae referendis, puncta suspensiva (...) quae dicuntur, atque subnotationes *litteris italicis* significatae, nobis non Auctori debentur.

patienti studio colligantur, examinentur et comparentur, non facile quis perveniet ad integrum synthesim detegendam, sed modo unum modo alterum ita extollet ut eodem integrum doctrinam S. Thomae videatur includere.

Huiusmodi difficultates magis occurunt quum examinatur praefata quaestio in *Scripto super Sententiis*, quia praeiactis causis additur quod praedictum opus minus attente soleat investigari, idcirco quod perfecta doctrina et synthesis thomistica in Summa Theologica concordi iudicio reponantur. Attamen perperam quis negliget tantum opus, non solum quia Angelicum et amplitudine et profunditate et fervida ingenii actuositate magnum theologum ob oculos, ut ita dicam, repraesentet, sed etiam quia ceterorum operum Aquinatis fundamentum retinendum est.

Scriptum igitur mihi studiosa voluntate perscrutanti, varia elementa quae in problemate de inhabitatione Trinitatis saepe separata, saepius etiam permixta et coniuncta apparent, deprehendi et examinavi, ad hanc conclusionem deveniens : S. Thomam minus quidem anxium videri quam plures theologi recentiores de assignanda una ratione formalis praesentiae Trinitatis, ampliorem autem eius doctrinam, ditionemque consequentiis et perspectibus in integrum structuram vitae nostrae supernaturalis, extare. En, v. gr. quomodo L. I, d. 14, q. 2, a. 2, ad 2, paucis verbis complexa elementa inhabitationis et synthesim vitae spiritualis offerre videtur :

« ... in processione Spiritus, secundum quod hic loquimur, prout scilicet claudit in se dationem Spiritus Sancti, non sufficit quod sit nova relatio, qualiscumque est, creaturae ad Deum ; sed oportet quod referatur in ipsum sicut ad habitum : quia quod datur alicui habetur aliquo modo ab illo. Persona autem divina non potest haberi a nobis nisi vel ad fructum perfectum, et sic habetur per donum gloriae ; aut secundum fructum imperfectum, et sic habetur per donum gratiae gratum facientis ; vel potius sicut id per quod fruibili coniungimur, inquantum ipsae personae divinae quadam sui sigillatione in animabus nostris relinquunt quaedam dona quibus formaliter fruimur ; propter quod Spiritus Sanctus dicitur esse pignus haereditatis nostrae ».

Satis evidentia apparent, atque ad invicem conexa, tria elementa quae integrum realitatem inhabitationis constituunt, quae conceptu *relationis* metaphysice et theologicie exprimitur et veluti circumscribitur. In hac relatione *causalitas* divina imprimis oculos percellit; quod certum a notione relationis necessario exigitur. Attamen verbis non perspicuis huiusmodi causalitas definitur, cum mysteriosa quaedam sigillatio

ipsis Personis divinis tribuatur, qua sanctificamur et fruibili coniungimur. — Rursus *effectus* quidam, nec qualescumque, sed *supernaturales* et *gratum facientes* (gloria et gratia), inducuntur; qui, causalitati Personarum relecti, ad earumdem Personarum fruitionem animam simul attollant. — Nec minus evidens aut necessaria apparet praedicta *frutio*; immo uti finis et vertex ceterorum, nam relatio constituens processionem et dationem Spiritus Sancti est ad ipsum formaliter ut *habitum*: quod habitus et operationes (saltem inclusas in habitibus) complectitur, ut produnt verba « quibus formaliter fruimur ».

Idcirco singillatim causalitati divinarum Personarum, donis gratum facientibus et Trinitati assimilantibus, supernaturalibus operationibus cognitionis et amoris amplio studio incubui, ut integrum S. Thomae doctrinam de inhabitazione in *Scripto* fideliter redderem. In praesenti articulo ea quae habitudinem inhabitazione ad actus supernaturales voluntatis respiciunt proponuntur; quibus in praefato studio quaedam, quae S. Thomas continuo praesupponit, hic tamen minus necessaria visa sunt, praeponuntur: scilicet de voluntatis obiecto deque eius in idem tendentiae natura et modo. Hic itaque tria attinguntur: *generalia de amore*, ubi praesertim de natura amoris deque relatione amoris ad praesentiam obiecti agitur; *de inhabitazione per beatificae dilectionis actum*; *de inhabitazione per supernaturales actus amoris in statu viae*.

I — GENERALIA DE AMORE

Latori tractationi de caritate¹ D. Thomas praemittit multo breviorrem de amore in genere;² inde ut plurimum desumam elementa quae-dam quae reputo scitu digna et necessaria ad argumentum de unione per actum dilectionis divinae exponendum. Haec porro elementa impri-mis ipsam notionem amoris vimque eius unitivam respiciunt. Aliquando S. Thomas considerat amorem relative ad diversos gradus eiusdem, ut v. gr. quando distinguit amorem ut *sic*, a dilectione vel a caritate.³ Aliquando eosdem quodammodo gradus, melius tamen diceremus passus et evolutionem amoris, sicut quando praeter amorem ut *sic*, considerat desiderium et delectationem, scilicet quasi initium et consummationem amoris.⁴

¹ IV, dd. 27-32.

² IV, d. 27, q. 1 S. Thomas agit de natura amoris, de subiecto, de eius loco inter ceteras animi affectiones, de comparatione amoris et cognitionis.

³ I, d. 10, exp. t.

⁴ Ita L. IV, d. 27, q. 1, passim.

Poterit tamen esse ut considerando tendentias fundamentales hominis loquatur de intellectu et voluntate, de cognitione et amore sensu quodam globali. Faciliter vero intelligitur ea quae tradit et affirmat, in luce contextus et specifici obiecti tractationis intelligenda esse.

I. Notio et natura amoris

Quid est amor universim spectatus? Responsonem accipimus in L. IV.⁵ Quaestio finem sibi proponit examen et iudicium de definitione quadam, ut solet satis involuta, pseudo-Dionysii,⁶ in qua in amore maxime vis unitiva et inclinatio ad operandum pro lubito amantis extollitur. Angelicus exorditur a dupli veluti praemissa : amorem ad appetitum pertinere; appetitum vero virtutem passivam esse. Docet ergo omne passivum perfici secundum quod informatur per formam sui activi, unde etiam in hoc motum eius terminare et quiescere. Exemplum, prius quam de voluntate, de ipso intellectu adducitur, licet tanta sit diversitas modi tendendi utriusque potentiae ad proprium obiectum.

« ... sicut intellectus, antequam formetur per formam intelligibilis, inquirit et dubitat : qua cum informatus fuerit, inquisitio cessat et intellectus in illa figitur ; et tunc dicitur intellectus firmiter illi rei inhaerere ».⁷

Duo itaque in luce ponuntur : informatio potentiae ab obiecto et potentiae motus quietatio et terminus. Hoc quidem quomodo in parte appetitiva, cui amor pertinet, eveniat, ab Angelico modo parallelo explicatur :

« Similiter quando affectus vel appetitus omnino imbuitur forma boni quod est sibi obiectum, complacet sibi in illo, et adhaeret ei quasi fixus in ipso ; et tunc dicitur amare ipsum. Unde amor nihil aliud est quam quaedam transformatio affectus in rem amatam ».⁸

⁵ IV, d. 27, q. 1, a. 1.

⁶ Cf. l. c. ob. 1.

⁷ IV, d. 27, q. 1, a. 1, sol.

⁸ Ib.

« *Transformatio affectus in rem amatam* »

Haec definitio est cardo et centrum omnium quae Angelicus docet de amore, et apprime iuvat rectam intellectionem ipsius doctrinae de caritate. Praestat ergo progressum huius articuli sequi, capita praincipia colligendo nexumque signando.

« Et quia omne quod efficitur forma alicuius, efficitur unum cum illo ; ideo per amorem amans fit unum cum amato, quod est factum forma amantis ».⁹

Unitas his verbis signatur quae ex amore enascitur, radice huius unitatis et natura patefacta : unitas per informationem amantis a re amata. Ex hac intima et profunda unitate explicat modum agendi amantis erga amatum. Facultas appetitiva, cuius obiectum est bonum seu finis, bonitate rei amatae uti forma imbuitur eaque quasi fine movetur ad operandum, ipsaque forma rei amatae, scilicet eius bonitas fit ei regula actionum, cum unumquodque agat secundum exigentiam sua formae. Etiam quoad hoc S. Doctor urget parallelismum facultatis cognoscitivae et appetitivae; idcirco sicut intellectus quatenus informatur quidditatibus rerum dirigitur in cognitione principiorum et ulterius in cognitione conclusionum ex principiis,

« ita amans, cuius affectus est informatus ipso bono, quod habet rationem finis, quamvis non semper ultimi, inclinatur per amorem ad operandum secundum exigentiam amati... ».¹⁰

Ulterius S. Thomas ostendit quae sic operatur amantem delectabiliter et iucunde operari, quia omnis operatio effecta secundum exigentiam formae actuantis et perficientis, est operanti iucunda atque delectabilis, omnis operatio contra inclinationem formae est quasi violenta et tristitia plena : sic ergo amanti operatio quaelibet contra vel praeter bonitatem rei amatae informantis est tristis et amara sibi qua innaturalis.

Operari autem trahente forma amabilitatis amati est operari in commodum ipsius amati, cui amans libenter servit, sicut Angelicus mirifice edicit :

« Cum enim amans amatum assumpserit quasi idem sibi,¹¹ oportet ut quasi personam amati amans gerat in omnibus quae ad

⁹ Ib.

¹⁰ Ib.

¹¹ Amor enim est transformatio affectus in rem amatam, qua bonitas rei unitur ut forma amanti : inde unitas atque velut identitas utriusque.

amatum spectant ; et sic quodammodo amans amato inservit, inquantum amati terminis regulatur ».¹²

In praedicta definitione S. Thomae non sine causa ponitur « complacencia » in re amata : quia perfectio quae rei obvenit secundum potentiam appetitivam (imperfecte et inchoative in sensitivo, perfecte in intellectivo appetitu) est in ordine ad alias res, quibus, uti in seipsis existunt, appetitus unitur, inquantum ei eadem res placent.¹³ Complacencia igitur ingreditur intimum conceptum tendentiae appetitivae eaque de causa valde ad determinationem naturae et actus eiusdem facultatis confert.

Conceptus vero qui intimius et profundius videtur exprimere naturam actus potentiae appetitivae est « transformatio in rem amatam », maxime quando de amore voluntatis agitur. Sensus vocis est quasi in formam amati mutatio amantis; quod bene intelligitur ex communi doctrina de habitudine actus et obiecti, atque etiam de natura cognitionis intellectivae : cuius ceteroquin parallelismus urgentur hic ab Angelico Doctore. Agitur ergo de informatione potentiae ab obiecto, quod relate ad voluntatem est bonum et finis. Sed quod additur « in rem amatam » bene exprimit characterem potentiae appetitivae, quae fertur et trahitur ad rem prout in se existit, secundum quod ei competit ratio boni et finis : quae est rei in seipsa, scilicet in sua determinata et concreta existentia.

Significatio vocis « affectus »

Aliud nota dignum existimo. In hoc articulo, et saepe deinceps, S. Thomas loquitur de tendentia affectus, vel de unione affectus, etc. Quinam sensus tribuitur huic voci « affectus »? Saepius stat pro *voluntate* vel pro *potentia appetitiva*. Hoc apparet ex ipsis verbis : « quando affectus vel appetitus omnino imbuitur forma boni » etc. Dictionem omnino similem offert hic aliis textus qui agit de necessitate duplicitis missionis ad integrum unionem hominis cum Deo :

« ... utraque missio ordinatur ad finem unum ultimum, scilicet coniungere Deo ; sed effectus utriusque missionis differt secundum duo quae inveniuntur in rationali creatura, quibus Deo coniungitur, scilicet intellectus et *affectus* ».¹⁴

¹² Ib.

¹³ IV, d. 27, q. 1, a. 4, sol.

¹⁴ I, d. 15, q. 4, a. 2, ad 5.

Notandum quoque est amorem tunc adesse cum ita affectus imbuitur omnino forma boni ut complacat se in illo, illique adhaereat quasi fixus in eodem. Hic modus loquendi non solum differentiam exprimit cognitionis et amoris, sed et amorem vere et absolute dictum, prout distinguitur a desiderio et etiam a delectatione, explicare videtur. Quod mihi suggerit opportunitatem explicandi usus vocis « terminus », « terminatio » etc. qui in S. Doctore repetitur. Quid ergo illis vocibus intelligitur? Plus minusve significat quasi aequo iure definitionem seu limitationem, qua res vel actus clauditur, et quietem seu finem *motus* cuiusdam lato sensu intellecti. Notentur ipsa verba S. Thomae :

« Omne autem passivum perficitur secundum quod informatur per formam sui activi ; et in hoc motus eius terminatur et quietiscit... ».¹⁵

Ibidem loquitur de « amati terminis » quibus amans regulatur in sua operatione.

Ulterius, explicans varios effectus amoris, perbelle quam mystici et amatores liquefactionem cordis appellant his verbis explanat :

« Quia vero nihil a se recedit nisi soluto eo quo intra seipsum continebatur, sicut res naturalis non amittit formam nisi solutis dispositionibus quibus forma in materia detinebatur, ideo oportet quod ab amante terminatio illa, qua infra terminos suos tantum continebatur, amoveatur ; et propter hoc amor dicitur liquefacere cor, quia liquidum suis terminis non continetur ; et contraria dispositio dicitur cordis duritia ».¹⁶

Hac observatione adhibita non erit difficile percipere veram significationem si S. Thomas dicit de amore : « qui est terminatio appetitivi motus »; et de amore voluntatis : « secundum quod dicit terminationem appetitus intellectivae partis », et similia. Notetur praesertim sequens textus, respiciens principalitatem amoris inter ceteras animi affectiones, in quo terminatio et informatio intime nectuntur : « Amor enim dicit terminationem affectus¹⁷ per hoc quod informat suo obiecto ». Parallelismus cum intellectu eamdem significationem quietis et adeptionis denotat :

« ... motus rationis discurrentis procedit a principiis et quidditatibus rerum, quibus intellectus informatus terminatur. Cum

¹⁵ III, d. 27, q. 1, a. 1, sol.

¹⁶ Ib. ad 4.

¹⁷ Etiam hic vox « affectus » potentiam appetitivam designat.

ergo affectus informetur et terminetur amore, sicut intellectus principiis et quidditatibus... oportet quod omnis motus affectivae procedat ex quietatione et terminatione amoris ».¹⁸

Attendendum igitur est huic terminologiae S. Doctoris ne arcanae significaciones dentur verbis et locutionibus quibus simplicior et communior acceptio competit.

Aliud exemplum potest esse ubi, ut discrimen assignet passionis amoris ab aliis appetitus sensitivi, ait : « Amor enim importat habitudinem concupiscibilis ad bonum... quia amor amatum ponit connaturale, et quasi unum amanti... ».¹⁹

2. Amor-desiderium-delectatio

Qualis est habitudo illa ut designet amorem? Non certe qualiscumque relatio seu ordo ad bonum. Indicat quippe connaturalitatem et unitatem, seu convenientiam in actu inter potentiam affectivam et bonum; et propterea distinguitur ab aliis passionibus partis concupiscibilis, nempe a desiderio, qui definitur motus concupiscibilis in bonum; et a delectatione (vel gaudio), quae dicitur impressio reicta in concupiscibili ex praesentia boni.²⁰ Discrimen amoris et desiderii perspicue indicatur a S. Thoma in sequenti textu :

« ... desiderium et amor in hoc differunt quod amor quodammodo importat convenientiam et connaturalitatem ad amatum, quod quidem perficitur dum amatum aliquo modo habetur ; desiderium autem importat motum in ipsum amabile nondum habitum ; unde motus appetitus incipit in desiderio, et terminatur in amore completo ; et ideo desiderium est quaedam inchoatio amoris, et quasi quidam amor imperfectus ».²¹

Haec comparatio desiderii et amoris, sicut et alia amoris et delectationis urget examen de vi et efficacia et de modo unionis per amorem. Et imprimis amorem unire demonstrat ipsa amoris definitio quae voci-

¹⁸ III, d. 27, q. 1, a. 3, sol.

¹⁹ III, d. 26, q. 1, a. 3, sol.

²⁰ Cf. III, d. 26, q. 1, a. 3, sol.

²¹ III, d. 26, q. 2, a. 3, sol. 2. Ibidem S. Thomas assignat etiam locum spei, omnia quoque applicat ordini virtutum theologicarum. Amorem esse priorem et vehementiorem aliis affectionibus animi demonstrat S. Thomas III, d. 27, q. 1, a. 3 ; de amore et desiderio ib. ad 1 ; de amore et delectatione ib. ad 2.

bus informationis et transformationis cuditur a S. Thoma. Supra etiam dictum est in hac unitate totam amoris vitam contineri. In exemplum amplitudinis et profunditatis huius unionis refero sequentem textum comparationem amoris et delectationis quoad unionem spectantem :

« ... amor naturaliter praecedet²² delectationem : delectatio enim contingit ex coniunctione rei convenientis realiter ; amor autem facit quod amatum sit amanti conveniens, et quasi connaturale, inquantum unit affectum amantis amato, ut dictum est ; et ideo ex amati reali praesentia consurgit delectatio... Similiter etiam vehementior : quia amor est per informationem appetitus ab appetibili ; delectatio autem per coniunctionem rei, ex re praesente sibi conveniente. Non est autem tanta coniunctio rei ad rem, sicut appetitus ad appetibile ; quia res adveniens, quae delectationem causat, non coniungitur secundum naturam, quia hoc non fit illud ; unde est ibi coniunctio quasi contactus : sed appetitus est ipsius appetibilis secundum suam naturam et substantiam. Unde quando appetitus informatur per appetibile, est quasi coniunctio continuatatis et concretionis ; unde amor plus unit quam delectatio, quia facit quod amans sit secundum affectum ipsa res amata ; delectatio autem est per participationem alicuius ab illo, secundum quod est realiter praesens ».²³

Hic S. Thomas, comparans amorem affectioni propinquiores relationes dicenti cum unione reali, scilicet delectationi, nitide naturam et excellentiam utriusque manifestat. Delectatio oritur ex coniunctione reali obiecti convenientis potentiae appetitivae, attamen amoris est efficere praedictam convenientiam et connaturalitatem potentiae cum obiecto quia informat affectum seu potentiam appetitivam bonitate obiecti. Solum quia existit talis convenientia et connaturalitas potest praesentia realis obiecti afferre delectationem; deficiente enim convenientia, praesentia realis vel indifferentiam vel tristitiam communicaret.

Rursus — argumentatur S. Thomas — coniunctio per informationem est maior coniunctione rei ad rem, quia illa facit transmutationem affectus seu appetitus in appetibile (dicit : secundum suam naturam et substantiam), estque similis unioni continuatatis; in hac autem res adveniens non coniungitur secundum naturam et substantiam; una res non fit alia (sicut e contra appetitus vel affectus fit appetibile), sed aliquid participatur a re praesente, estque coniunctio quasi contactus.

²² Ratio praeeminentiae amoris invenitur in praecedentia et in perfectione, quam S. Doctor vocat vehementiam.

²³ III, d. 27, q. 1, a. 3, ad 2.

3. De amore et praesentia obiecti

Ergo S. Thomas ex una parte effert unionem et coniunctionem amoris, ex alia denegat amori unionem per realem praesentiam obiecti, quae tamen attribuitur delectationi.²⁴

Hinc rursus excitatur quaestio num amor faciat unionem realem potentiae et obiecti. Textus S. Thomae videntur hac in re dissonare; a) aliquando enim dicit amorem esse rei habitae; b) aliquando dicit esse indifferenter rei habitae vel non habitae, praesentis vel distantis; c) aliquando etiam affirmat amorem esse per se unionem affectivam, effectivam vero inquirere et efficere inquantum potest. Necesse est textus ipsos referre :

a) Quaerens num in Deo sit voluntas, proponit sibi objectionem petitam ex eo quod voluntas est appetitus; qui quidem in Deo esse non potest, quia imperfectionem dicit. S. Thomas solvens difficultatem ponit distinctionem appetitus ab amore :

« ... quamvis in Deo dicatur esse voluntas, non tamen conceditur ibi esse appetitus, quia secundum Augustinum. In psal. CXVIII, C. VIII, 4 ... appetitus proprie est rei non habitae. Deus autem totum suum bonum in se habet. Unde nec etiam in nobis proprie voluntatis actus appetitus est quando volito coniunctus est. Sed amor est rei iam habitae, secundum Augustinum, ibid. ».²⁵

Alii similes textus occurrunt, et ipsi nisi in eadem affirmatione S. Augustini. Agens pariter de Deo, num ipse operetur propter finem, distinguit inter desiderium et amorem finis, et docet omnem creaturam posse agere desiderio finis, quia aliunde creatura suam perfectionem acquirit, Deum autem non posse agere desiderio sed tantum amore finis :

« ... desiderium enim est rei non habitae ; sed amor est rei quae habetur, ut Augustinus dicit ».²⁶

²⁴ Delectatio appellatur gaudium quando non designat quietationem appetitus naturalis, quae accedit cuicunque potentiae cum ei iungitur obiectum, sed quando designat quietationem potentiae appetitivae, scilicet concupiscibilis vel voluntatis. Cf. III, d. 27, q. 1, a. 2, ed 3.

²⁵ I, d. 45, q. 1, a. 1, ad 1. Cf. etiam ib. ad 2. Difficultas petita ex eo quod actus voluntatis est tendere in finem : quod utique de Deo dici nequit, solvitur dicendo tendere tunc adesse quando voluntas est distans a fine ; sed hoc non est essentiale voluntati, sed proprie operari circa finem. Hoc autem Deo competit, « qui se amat et in se delectatur ».

²⁶ II, d. 1, q. 2, a. 1, sol. Citatio ex Augustino ut supra. Cf. ib. ad 2, ubi assumitur eadem ratio de bonitate et perfectione distante et habenda.

Alibi eadem solutio adhibetur ut distinguatur amor concupiscentiae ab amore amicitiae; quae duea dilectiones :

« ... si diligenter consideremus, differunt secundum duos actus voluntatis, scilicet appetere, quod est rei non habitae, et amare, quod est rei habitae, secundum Augustinum... ».²⁷

b) Sed en textus aliter sonans. S. Thomas loquitur de differentia spei et caritatis, ut defendat bonitatem definitionis fidei traditae a Paulo : « sperandarum substantia rerum » :

« ... amor est communiter et rei iam adeptae et rei adipiscendae, spes autem est tantum rei adipiscendae... ».²⁸

Hanc indifferentiam amoris ad coniunctionem rei videtur affirmare etiam in sequenti textu, qui assignans et explicans principalitatem passionis delectationis prout dicit perfectionem seu ultimum terminum motus concupisibilis potentiae (quae terminatur in ipsa re coniuncta),²⁹ sic ait de amore :

« ... amor non dicit terminum in motu concupisibilis, cum non sequatur ex coniunctione rei, sicut delectatio ».³⁰

Adhuc fortius videtur urgere indifferentiam amoris a praesentia reali obiecti amati docens quomodo Deus possit amare ab aeterno creaturas, quae tamen ab aeterno non sunt. Notetur obiectio :

« ... dilectio unit amantem amato. Sed res non potuerunt coniungi vel uniri Deo antequam essent. Ergo non poterant amari ab eo ab aeterno ».

En solutio :

« ... amor non unit secundum rem semper, sed est unio affectus : quae quidem unio potest haberi etiam ad illud quod est absens, aut penitus non existens ».³¹

²⁷ II, d. 3, q. 4, sol.

²⁸ III, d. 23, q. 2, a. 1, ad 3.

²⁹ Cf. III d. 26, q. 1, a. 4, sol.

³⁰ III, d. 26, q. 1, a. 4, ad 1.

³¹ III, d. 32, q. 1, a. 3, ad 3. — Ed. Moos : « penitus non ens ».

Adverto tamen, pro intellectione horum verborum, S. Thomam agere de actu voluntatis divinae; cuius operationes, non minus quam intellectus divini, ut ibi in solutione dicit S. Doctor, sunt immanentes in Deo et non transeunt ad costituendum aliquid in exteriori materia. Et ulterius notandum creature ab aeterno in seipsis non existere, existere autem et bonas esse in praescientia divina.³²

Quaenam igitur conclusio ex omnibus textibus trahenda?

c) Ipsem S. Thomas videtur melius explicare alibi suam mentem. Loquens enim de dilectione nostra erga Deum qua ipsum magis quam nosmetipsos diligere possumus et debemus, explicat S. Doctor maiorem unionem naturalem qua nobis unimur non officere maiori unioni amoris cum Deo; et hoc ideo quia :

« amor non est unio ipsarum rerum essentialiter, sed affectuum. Non est autem inconveniens, ut illud quod est minus coniunctum secundum rem, sit magis coniunctum secundum affectum, dum plerumque ea quae realiter nobis coniuncta sunt, nobis displaceant, et ab affectu maxime discordant.³³ Sed amor ad rerum unionem inducit, quantum possibile est... ».³⁴

Ipse textus augustinianus saepe citatus a S. Thoma, aliquando explicatur non in sensu unionis realis. Loquens enim de definitione et natura amoris difficultatem proponit amorem esse virtutem unitivam idcirco quia ex auctoritate Augustini affirmatur esse rei iam habitae.

S. Thomas duas adhibet solutiones, diversas quidem sed ambas praeter unionem realem, aut saltem praeter eius necessitatem :

« ... amor dicitur esse habitus, sicut formatum habet suam formam : quam quidem formationem desiderium praecedit in ipsam tendens, sicut³⁵ ratio intellectum vel scientiam ; et ideo dicitur esse non habitus. Unde amor dicitur esse virtus unitiva formaliter : quia est ipsa unio vel nexus vel transformatio qua amans in amatum transformatur, et quodammodo convertitur in ipsum ».³⁶

Ex hac solutione amor non dicit unionem realem iam factam, scilicet non sequitur unionem;³⁷ est ergo praedicatio formalis, ut cum dicitur :

³² Cf. ib. ad 1, ad 4.

³³ Satis apparet hic vocem « affectus » significare non potentiam sed modum amoris.

³⁴ III, d. 29, q. 1, a. 3, ad 1.

³⁵ Sic ed. Moos ; editio vero Vivès habet « scilicet ».

³⁶ III, d. 27, q. 1, a. 1, ad 2.

³⁷ Hoc esset intentum obiectionis.

albedo est rei albae. Quam informationem appetitus ab appetibili quia desiderium nondum consequitur, ipsum quidem dicitur esse non habiti. Aliis verbis vox « habere » significaret non praesentiam realem, nec prius factam nec amore tunc factam, sed informationem amantis ab amato. Et sic amor dicitur esse virtus formaliter unitiva.

Aliam solutionem, quasi optionem, praecedenti addit, dicens :

« Vel dicendum, quod quietatio affectus in aliquo, quam amor importat, non potest esse nisi secundum convenientiam unius ad alterum : quae quidem convenientia est secundum quod ab uno participatur id quod est alterius ; et sic amans quodam modo habet amatum ; unde coniunctio quae in habere importatur, est coniunctio rei ad rem ; et praecedit unionem rei ad affectum, quae est amor ».³⁸

Ex hac solutione alia est coniunctio rei ad rem, alia coniunctio rei ad affectum (seu potentiam appetitivam) : posterior autem unio amor est. Simul tamen notandum ipsum amorem appellari unionem rei et affectus ; quod non est praetereundum, praesertim si, ut mihi videtur, vox « affectus » non modum unionis sed potentiam designat. Itaque opponitur in casu unio rei ad rem unioni rei ad potentiam appetitivam ; et sensus esset non ipsam coniunctionem ontologicam vel physicam rerum primario attendi in unione amoris, sed unionem rei et potentiae appetitivae. Et tamen cum perfectio rei adveniens ex potentia appetitiva sit secundum extensionem et dilatationem creaturae rationalis ad alias res, et motus iste terminetur ad ipsas res prout in seipsis existunt, coniunctio rerum non est omnino indifferens huic tendentiae et amori. Et quidem si ex natura rerum antecedit, fundat vel iuvat amorem; alioquin complet et perficit amorem : proinde talem coniunctionem desiderat et ut perficiatur, pro posse, cupit.

Relative ad primam unionem intelligo verba S. Thomae : quietationem affectus in aliquo obiecto esse secundum convenientiam unius ad alterum, quae convenientia fundatur in participatione bonitatis seu perfectionis unius ab altero. Et sic pariter intelligo aliam affirmationem eiusdem : similitudinem esse, per se loquendo, radicem amoris :

« ... amoris radix, per se loquendo, est similitudo amati ad amantem ; quia est ei bonum et conveniens ».³⁹

³⁸ Ib.

³⁹ III, d. 27, q. 1, a. 1, ad 3. Vide ib. explicationem S. Thomae : dissimilitudinem esse per accidens causam amoris sicut et similitudinem esse causam odii. Notentur v. gr. sequentia verba, quae indicant tertium motivum huius rei : « Tertio secundum quod dissimilitudo praecedens facit percipi amorem sequen-

Relative ad praesentiam concupitam atque perficiendam referri possunt alia S. Doctoris verba :

« Amor enim importat habitudinem concupiscibilis ad bonum... quia amor amatum ponit connaturale, et quasi unum amanti... Et quia haec habitudo perficitur ex praesentia obiecti, ideo amor secundum perfectam sui rationem est habiti, ut Augustinus dicit... ».⁴⁰

Ob hanc rationem S. Thomas, enumerans quatuor principales passiones, ponit in parte concupiscibili — quae tendit ad bonum — gaudium; scilicet « quia motus concupiscibilis terminatur in ipsa re coniuncta »,⁴¹ in qua coniunctione habetur gaudium vel tristitia prout res coniuncta conveniens est vel nociva.

Ex his omnibus conclusio, quae mihi derivanda videtur, est : licet modus loquendi S. Thomae non sit valde perspicuus, probabilius tamen vult dicere unionem realem voluntatis ad obiectum amatum ipsum non requiri in formali ratione amoris (quae est in transformatione facultatis appetitivae in appetibile); sed unionem realem *praecedentem* iuvare, per se loquendo, amorem; unionem vero realem *efficiendam* esse naturalem terminum et velut apicem tendentiae appetitivae, in quo circulus amoris in delectatione perficitur et absolvitur.

Alius aspectus in praesenti quaestione cuius pertractatio in S. Thoma non perspicua mihi appareat est de termino immanenti dilectionis, in quantum dilectio est actio immanens voluntatis. De hac re aliquid dicam mox, agens de unione et praesentia Dei per supernaturalem dilectionis actum.

II — DE INHABITATIONE TRINITATIS PER BEATIFICAЕ DILECTIONIS ACTUM

Quaedam brevissime praemitto. Multipliciter hoc problema statui potest. Quia enim caritas essentialiter quidem amor est, sed tamen spe-

tem. Quia enim sentimus in hoc quod sensus movetur, quae quidem motio cessat, quando sensibile iam effectum est forma sentientis, ideo ea quae consuevimus, non ita percipimus; sicut patet de fabris, quorum aures plenae sunt sonis malleorum; et propter hoc magis sentitur, quando affectus de novo per amorem ad aliquid transformatur. Et ideo etiam quando aliquis non habet praesentiam sui amati, magis fervet et arctatur de amato, in quantum magis amorem percipit, quamvis apud praesentiam amati non sit amor minor, sed minus perceptus ».

⁴⁰ I, d. 26, q. 1, a. 3, sol.

⁴¹ III, d. 26, q. 1, a. 4, sol.

cialis etiam amor est non tantum quia est supernaturalis habitus ad supernaturale obiectum, sed insuper quia in summo gradu characteres et condiciones amoris amicitiae habet, quaestio ponit potest : num actus supernaturalis dilectionis eo quod amorem dicit, vel saltem quia supernaturalis amicitiam dicit, unionem realem cum Deo afferat.

Diversimode etiam quaestio moveri potest de modo unionis efficientiae. Actus caritatis essentialiter et formaliter estne unio realis? Estne ad minus quasi titulus exigitus unionis realis, quae formaliter aliis principiis explicari possit? Estne saltem de facto conexus cum unione reali, licet in casu ab ipsa nec formaliter nec quasi efficienter producatur? Hoc idem potest quaeri si consideratur caritas in statu beatifico. Cum enim, ut ego puto, negari non possit in illo statu Deum Unum et Trium vere uniri cum creatura rationali unione reali realiterque ab eadem possideri, et quidem sua supernaturali operatione, hinc quaeri potest num amor beatificus dicat praesentiam et unionem realem : saltem complete, si huiusmodi praesentia formaliter per cognitionem explicitur. — Unde alia exurgit quaestio : qualiter identitas quae communiter agnoscitur inter caritatem patriae et caritatem viae relationem habeat ad quaestionem de unione reali per amorem supernaturalem. — Aliud deinde investigari potest, scilicet : quinam sit terminus, ex parte Dei, dilectionis supernaturalis; num essentia communis, num directe Personae divinae, etc.

Etiam in hac tractatione de amore supernaturali agam de eodem sive in statu consummationis sive in statu imperfecto. Quid itaque docet S. Thomas de hac re?

I. Affirmationes generales de unione per amorem supernaturalem

Prius assertiones quaedam generaliores ex praecedentibus recoli possunt, rem quidem minime definientes, non omnimoda tamen utilitate carentes. Ita fit cum saepe dicitur creatura rationalis, donis gratum facientibus ornata, cognitione et amore, vel contemplatione et amore, vel intellectu et voluntate, uniri cum Deo vel attingere ad ipsum Deum. En, ex. g. textus quidam :

« ... creatura rationalis per gratiam attingit ad ipsum Deum, secundum quod ipsum amat et cognoscit ; et ideo cum eo esse dicitur ; et eadem ratione dicitur capax Dei, sicut suae perfectionis, per modum obiecti, et propter hoc etiam dicitur templum Dei, et inhabitari a Deo ».⁴²

⁴² I, d. 37, q. 2, exp. primae partis textus.

Ergo inhabitatio, praesentia et unio — haec enim omnia verba praefata continent — non soli cognitioni sed et amori attribuuntur, quod eo vel magis hic notandum est quod agitur determinate et directe de supernaturali praesentia Dei in nobis.

Alibi S. Thomas loquitur de circulatione quadam qua omnia sicut a Deo ut a primo principio exeunt, aequo iure ex creatione, ita ad ipsum ut ad ultimum finem revertuntur, ut iter sit omnium rerum a bono ad bonum. Attamen redditus non est par omnium :

« Haec autem circulatio in quibusdam perficitur creaturis, in quibusdam autem remanet imperfecta. Illae enim creaturae quae non ordinantur ut pertingant ad illud primum bonum a quo processerunt, sed solummodo ad consequendam eius similitudinem qualemcumque, non perfecte habent hanc circulationem ; sed solum illae creaturae quae ad ipsum primum principium aliquo modo pertingere possunt ; quod solum est rationabilium creaturarum, quae Deum ipsum assequi possunt per cognitionem et amorem : in qua assecutione beatitudo eorum consistit... ».⁴³

Haec omnia genericas considerationes exhibent, quae si rem non definiant, tamen lucem affere possunt. Propius nunc quaestio examinanda est.

2. Efficacia unitiva amoris ex conceptu beatitudinis

Et quidem varie videtur S. Thomas loqui prout a notione beatitudinis et prout a notione fruitionis et caritatis proficiscitur.

De beatitudine S. Doctor agit in L. IV, d. 49, q. 1; quae nostra intersunt traduntur praesertim a. 1, sol. 2. Ex hoc loco praecipua capita exponuntur. Quaestio explicite ponitur num beatitudo magis consistat in his quae sunt voluntatis quam in his quae sunt intellectus. Responsionis summa sequentibus verbis continetur, quae constituant conclusionem solutionis :

« Cum ergo ultimus finis quasi exterior humanae voluntatis sit Deus, non potest esse quod aliquis actus voluntatis sit interior finis ; sed ille actus erit ultimus finis interior quo primo hoc modo se habebit ad Deum, ut voluntas quietetur in ipso. Haec

⁴³ IV, d. 49, q. 1, a. 3, sol. 1.

autem est visio Dei secundum intellectum, quia per hanc fit quasi quidam contactus Dei ad intellectum; cum omne cognitum sit in cognoscente secundum quod cognoscitur; sicut etiam corporalis tactus ad delectabile corporeum inducit quietationem affectus. Et ideo ultimus finis hominis est in actu intellectus; et ita beatitudo, quae est ultimus finis hominis, in intellectu consistit. Tamen id quod est ex parte voluntatis, scilicet quietatio ipsius in fine, quod potest dici delectatio, est quasi formaliter complens rationem beatitudinis, sicut superveniens visioni, in qua substantia beatitudinis consistit; ut sic voluntati attribuatur et prima habitudo ad finem, secundum quod assecutionem finis appetit, et ultima, secundum quod in fine iam assecuto quietatur ».⁴⁴

Dilucidationes quaedam opportunae videntur. Duplex finis agnoscitur: intrinsecus, extrinsecus. Prior dicitur intrinsecus operanti, et est ipsamet eius operatio quae ab operante, media potentia vel etiam habitu, producitur. Finis extrinsecus, qui est extra operantem, significat obiectum (vel principium vel causam) cui operans mediante operatione unitur et unde ultimo suam perfectionem haurit. Idcirco solet a S. Thoma affirmari quamlibet rem ab alio existentem perfici per coniunctionem cum suo principio. Beatitudo ergo, quae proprie dicitur de ente intellectuali, relate ad hominem complectitur finem intrisecum, nempe obiectum huius operationis: quod obiectum est ipsemet Deus, qui itidem est primum principium nostrum. In coniunctione nostra cum Deo, suprema operatione supernaturali effecta, consistit nostra beatitudo, eaque supernaturalis.

Creatura rationalis solum et proprie sua operatione ultimum finem extrinsecum attingit eique sese coniungit ipsumque possidet.

Haec cum ita sint, quaestio de existentia beatitudinis in his quae sunt intellectus vel voluntatis, potest proponi — inquit S. Thomas — vel de fine extrinseco, scilicet, de obiecto, vel de intrinseco, scilicet, de operatione alterutrius potentiae. Quas quaestiones his veluti assertionibus resolvit:

1º Finis extrinsecus, videlicet obiectum beatitudinis, seu beatitudo ut obiectum, pertinet ad voluntatem: «... sic beatitudo, cum sit ultimus finis, et ex fine sit ratio boni, quod est voluntatis obiectum; oportet ponere beatitudinem in voluntate esse ».⁴⁵

⁴⁴ IV, d. 49, q. 1, a. 1, sol. 2.

⁴⁵ Ib.

2º Nullus actus voluntatis potest dici ultimus finis extrinsecus : quia cum omnis actus entis creati et potentiae creatae dependeat ultimo ab obiecto et ipsum obiectum praesupponat, non actus sed obiectum erit finis extrinsecus.

3º Nullus actus voluntatis potest esse finis ultimus intrinsecus creature rationalis. Haec assertio, quae est praecipua in praesenti quaestione, probatur a S. Thoma ex analysi finis ultimi intrinseci et actus voluntatis. Finis ultimus intrinsecus est quidem operatio sed non quaelibet, « sed illa quae fini exteriori primo coniungit ». Atqui Deo, fini ultimo extrinseco, non actus voluntatis primo coniungit. « Nec etiam potest dici quod assecutio finis exterioris sit per actum voluntatis immediate ; intelligitur enim esse actus voluntatis ante assecutionem finis, ut motus quidam in finem; post assecutionem vero ut quietatio quaedam in fine ».⁴⁶

Iamvero, inquit Angelicus, cum prius voluntas tendebat in finem, nunc vero quiescat in fine, dicendum est aliter prius et aliter postea voluntatem se habere ad finem. Id ergo quod eam facit quiescere in fine, id ipsum est finis intrinsecus primo coniungens fini extrinseco : « Illud ergo quod facit voluntatem hoc modo se habere ad finem ut voluntas quietetur in ipso, est ultimus finis interior qui primo coniungit exteriori fini : sicut si alicuius finis exterior sit pecuniae, finis interior erit possessio pecuniae, per quam homo se habet ad pecuniam, ut voluntas in ea quietetur ».⁴⁷

4º Ultimus finis interior, faciens voluntatem quietari in Deo, non erit ergo aliquis actus voluntatis sed erit actus intellectualis visionis quo fit contactus quidam Dei ad intellectum. Quod S. Thomas exponit verbis initio relatis. Quid igitur remanet voluntati? Voluntati tribuitur prima habitudo ad finem, scilicet appetitus finis; insuper ultima habitudo, scilicet quietatio in fine iam assecuto.

In ordine ad beatitudinem, actus voluntatis delectatae in fine complet formaliter rationem beatitudinis, quatenus supervenit visioni, in qua e contra substantia beatitudinis consistit.

3. De amore beatifico et ‘unione reali’ cum Deo

Sed quid dicendum de amore beatifico compare ad unionem realem cum Deo? Hic quidem S. Thomas agit directe de actibus et de beatitudine. Attamen idcirco beatitudo in actu intellectus substantialiter collo-

⁴⁶ Ib.

⁴⁷ Ib.

catur quia actui intellectus, qui hic visio est Dei per essentiam, competit primum contactum facere cum fine extrinseco,⁴⁸ licet praedictus finis ut obiectum pertineat ad voluntatem. Ex quo intelligimus voluntatis esse habitudinem ad Deum uti finem, non tamen huius finis assecutionem, saltem primam et immediatam.

Notandum enim S. Thomam rationem finis ultimi intrinseci collocare in operatione quae fini extrinseco *primo* coniungit; pariterque negare assecutionem finis fieri per voluntatem *immediate*; non vero negare voluntatem assequi realiter Deum eique uniri.

Praedicta omnia confirmantur in solutione difficultatum. Argumento adducto ex aequatione boni et beatitudinis, respondet attribuendo voluntati beatitudinem uti obiectum.⁴⁹ Argumento ex necessitate *delectationis* in beatitudine respondet adesse uti formam completivam, « quia delectatio perficit operationem ut quidam finis superveniens ».⁵⁰ Argumento ex excellentia caritatis p[re]e omnibus habitibus operativis occurrit agnoscendo caritati primatum directionis virtutum in Deum, et etiam id quod est ultimum in coniunctione cum Deo, videlicet delectationem.⁵¹

Notetur praesertim quinta obiectio eiusque solutio :

« Praeterea, beatitudo hominis consistit in perfecta coniunctione ad Deum. Sed perfectius homo coniungitur Deo per voluntatem quam per intellectum... ».

« Ad quintum dicendum, quod per affectum homo perfectius Deo coniungitur quam per intellectum, inquantum coniunctio quae est per affectum, supervenit perfectae coniunctioni quae est per intellectum, perficiens et decorans eam ; sed tamen oportet quod prima coniunctio sit semper per intellectum. Dilectio enim prius inclinat in coniunctionem perfectam appetendam, quam intellectus quodammodo cognoscat, eo quod appetitus non potest esse incogniti omnino... ».

Videretur quidem hoc loco S. Thomas quasi oblivisci, in enucleando processu actuum voluntatis, amoris solumque memorare desiderium et delectationem; amori autem potiores partes ab eodem attribuuntur alibi, ut supra dictum est.⁵² Reaperte tamen non sic est, sicut enim :

« ... sicut in rebus naturalibus se habet motus ad terminum, ita in voluntariis se habet appetitus finis, et eorum quae propter

⁴⁸ « ... secundum hoc in actu intellectus beatitudo hominis constituitur quod per ipsum est prima coniunctio hominis ad suum ultimum finem exteriorem, cui intellectus coniungitur inquantum cognoscit ipsum » (IV, d. 49, q. 1, a. 1, sol. 3).

⁴⁹ Cf. ib. ad 1.

⁵⁰ Ib. ad 2.

⁵¹ Cf. ib. ad 3.

⁵² Cf. III, d. 27, q. 1, a. 3.

finem appetuntur, ad consecutionem finis ; et ideo sicut quando res naturalis pervenit ad terminum, cessat motus eius ; ita voluntas cum habet quod quaerit, appetitus eius desistit, conversus in amorem vel delectationem ».⁵³

Igitur si actui voluntatis negat praecedentiam contactus cum fine extrinseco ultimo, hoc non est quia desit in illo momento amor in voluntate, sed quia S. Thomas attribuit intellectui primam assecutionem Dei, ex qua consequitur assecutio voluntatis per amorem et delectationem.

4. Vis unitiva amoris beatifici ex doctrina de fruitione beatifica

Haec doctrina cohaeretne cum his quae alibi docet S. Doctor, prae-
sertim agens de fruitione? Percurrendo plures textus fruitionem respi-
cientes momentum finis et etiam amoris preeeminere videtur.

A. Momentum finis et amoris in fruitione

Sic, ex. gr. variae definitiones, quae ex S. Augustino trahuntur : « frui est amore alicui rei inhaerere propter seipsam »; vel : « fruimur cognitis in quibus ipsis propter se voluntas delectata conquiescit »; vel adhuc : « frui est uti cum gaudio, non adhuc spei, sed iam rei » :⁵⁴ in his defi-
nitionibus vel descriptionibus evidentior proditur amor.

Alibi finis statuitur relativus ad fruitionem, quatenus fruitio ipsam
vitam aeternam creaturee videtur aequare. Sic S. Thomas, loquens de
impeccabilitate angeli, quam solum per gratiam confirmationis produci
docet, asserit :

« Unde cum per lumen gloriae perfecte ultimo fini coniungantur
per fruitionem plenam, eius bonitate affecti toti in contrarium
deflecti non possunt ».⁵⁵

Sed imprimis nota dignum est quod S. Thomas habet L. II, d. 38,
q. 1, a. 2. Quaestio est de fine unico ultimo omnium voluntatum quae
rectae sunt relative ad beatitudinem.⁵⁶ Praesupposita distinctione finis

⁵³ IV, d. 49, a. 1, sol. 4.

⁵⁴ Vide expositionem S. Thomae, I, d. 1, q. 4, a. 2, exp. textus.

⁵⁵ II, d. 7, q. 1, a. 1, sol.

⁵⁶ Titulus articuli : « Utrum beatitudo vel caritas sit finis communis et unus
omnium rectarum voluntatum ».

ulti^mi extrinseci et finis intrinseci creaturae rationalis, qui in operatione perfecta consistit, perfectionem huiusmodi metiendam dicit ex obiecto, habitu et delectatione.⁵⁷ Quae sic proposito intento applicat :

« Ipsa autem operatio perfecta beatitudo est, obiectum autem altissimum Deus est, habitus autem perfectissimus caritas est, delectatio autem purissima est spiritualis delectatio... ».

Inde concludit Deum, caritatem, bonam delectationem et beatitudinem constituere finem rectarum voluntatum, sed addit :

« ita tamen quod Deus ultimus finis sit, et beatitudo caritatem et delectationem complectens, sed sicut finis sub fine, coniungens ultimo fini, cum operatio in obiectum tendat... ».⁵⁸

Ab hac notione finis et beatitudinis cognitio prorsus abesse videtur, unde quis posset arguere notionem fruitionis cognitionis expertis. Respondetur hic directe non agi de beatitudine in actu sed potius de fine assignando voluntatibus a quo rectitudinem trahant. Deinde notanda solutio obiectionis cuiusdam, in qua solutione S. Thomas perficit explicationem :

« Alio modo dicitur vita operatio rei viventis : et hoc modo vita aeterna dicitur operatio perfecta, qua homines beati in aeternum Deum videbunt... Et hoc modo vita aeterna est finis rectarum voluntatum, et est idem quod beatitudo ».⁵⁹

B. *Actus fruitionem constituentes*

Sed utilius examinandi sunt textus qui directe et proxime naturam fruitionis attingunt. Fruitio est operatio humana, perfecta habitu gloriae ;⁶⁰ immo est perfectissimus et nobilissimus actus patriae.⁶¹ Ut actus unit animam Deo, et quidem unione reali cum sit adeptio ultimi finis;

⁵⁷ Ab obiecto ut a regula determinante et perficiente ; ab habitu ut a principio eliciente ; a delectatione, inquantum « delectatio perficit operationem, sicut pulchritudo iuuentutem ; est enim sicut quidam decor ipsa delectatio... ».

⁵⁸ III, d. 38, q. 1, a. 2, sol.

⁵⁹ Ib. ad 3.

⁶⁰ Cf. II, d. 5, q. 2, a. 2, sol.

⁶¹ Cf. II, d. 10, q. 1, a. 1, ad 3.

tamen unit Deo uti obiecto.⁶² — Estne actus simplex vel compositus? Unius vel plurium potentiarum? Respondeat S. Thomas:

« Coniunctio animae ad Deum per fruitionem consistit in operatione intellectus et voluntatis ».⁶³

En aliis textus qui paucis verbis sculpit naturam unionis fruitivae:

« ... praemium essentiale hominis, quod est eius beatitudo, consistit in perfecta coniunctione animae ad Deum, in quantum eo perfecte fruitur, ut viso et amato perfecte ».⁶⁴

Singulas tamen veluti partes utriusque potentiae in fruitione distinguit in I, d. 1, q. 1, a. 1. Integrum fere textum afferam oportet, quia melius et profundius quam alibi argumentum versat.

« ... fruitio consistit in optima operatione hominis, cum fruitio sit ultima felicitas hominis. Felicitas autem non est in habitu, sed in operatione... Optima autem operatio hominis est operatio altissimae potentiae, scilicet intellectus, ad nobilissimum obiectum, quod est Deus: unde ipsa visio divinitatis ponitur tota substantia nostrae beatitudinis... Ex visione autem ipsum visum, cum non videatur per similitudinem, sed per essentiam, efficitur quodammodo intra videntem, et ista est comprehensio quae succedit spei, consequens visionem quae succedit fidei, sicut spes quodammodo generatur ex fide. Ex hoc autem quod ipsum visum receptum est intra videntem, unit sibi ipsum videntem ut fiat quasi mutua penetratio per amorem... ad unionem autem maxime convenientis sequitur delectatio summa; et in hoc perficitur nostra felicitas, quam fruitio nominat ex parte sui complementi, magis quam ex parte principii, cum in se includat quamdam delectationem. Et ideo dicimus quod est actus voluntatis et secundum habitum caritatis, quamvis secundum ordinem ad potentias et actus praecedentes ».⁶⁵

In hoc textu ordo actuum potentiarum perspicue signatur, ut primus sit visio, secundus comprehensio seu apprehensio et immanentia Dei

⁶² « ... fruitio operationem quamdam dicit: unde per fruitionem anima unitur Deo, sicut operans operationis obiecto » (III, d. 2, q. 2, a. 2, sol. 1 ad 2.) Ibidem probat ipsam necessario exigere habitum gratum facientem a quo egrediatur. Textum parallelum vide III, d. 13, q. 3, a. 1, ad 7. — Affirmationes praedictae fiunt a S. Thoma ut distinguat unionem per fruitionem ab unione hypostatica, quae est unio in persona et sine habitu medio fit.

⁶³ III, d. 2, a. 1, a. 2, sol. 1, ad 3.

⁶⁴ IV, d. 49, q. 5, a. 1, sol.

⁶⁵ Ib. sol.

cogniti, tertius mutua penetratio per amorem, quartus delectatio, qua circulus clauditur. Quod ad unionem attinet primus contactus explicatur ex immediata visione Dei per essentiam, ideo in actu intellectus, culmen autem in delectatione; vel potius dicerem in amore, quia delectatio est veluti consequentia vel quietatio amoris; ideoque culmen unionis est in actu voluntatis. Conclusio articuli videtur harmonice componere elementa constitutiva fruitionis ordinemque et consecutionem ex intrinseca dependentia potentiarum, cum fruitio dicitur esse actus voluntatis ex habitu caritatis prout tamen dicit ordinem, scilicet naturalem et intrinsecam consecutionem, ad potentias et actus praecedentes.⁶⁶

Eadem doctrinae capita confirmantur in solutione obiectionum. Sic, v. gr., loquitur de habitudine intellectus et voluntatis :

« ... appetitus semper sequitur cognitionem... suprema pars habet intellectum et voluntatem, quorum intellectus est altior secundum originem et voluntas secundum perfectionem. Et similis ordo est in habitibus et etiam in actibus, scilicet visionis et amoris. Fruitio autem nominat altissimam operationem quantum ad sui perfectionem ».⁶⁷

Hac distinctione componit exigentiam intellectus et iura voluntatis, et quare possit recte definiri fruitio (quae idem est cum fine ultimo intrinseco et cum beatitudine) per visionem, quatenus tamen gignit amorem et delectationem;⁶⁸ possit definiri etiam per amorem seu caritatem, prout tamen consequitur actum intellectus.⁶⁹ Quibus omnibus bene perspectis videtur ubique doctrina Doctoris Angelici sibi cohaerere, licet in uno vel alio loco in maiores evidenter efferat vel cognitionem vel amorem.

Haec diligentia et cura similisque ratio comparandi et componendi

⁶⁶ Sicut patet etiam in explicatione ordinationis primae hierarchiae Angelorum, S. Thomas distinete ponit etiam memoriam, cui respondet comprehendere, i. e. tenere, in se continere. Fortasse est influxus theoriae augustinianae de imagine (de qua in I, d. 3, qq. 2-5). Ordinatio itaque primae hierarchiae, inquit S. Thomas, explicatur ratione habita ad tres actus fruitionis, *comprehendere* seu *tenere*, quo perficitur memoria (= Throni); *videre*, quo perficitur intelligentia (= Cherubim); *amare*, quo perficitur voluntas (= Seraphim). « ... et quia in hoc actu est completissima unio ad Deum, ex eo quod amor facit interiora amati penetrare ; ideo ordo seraphim est primus... » (II, d. 9, q. 1, a. 3, sol.).

⁶⁷ Ib. ad 1.

⁶⁸ Cf. ib. ad 2.

⁶⁹ Cf. ib. ad 3 et 4, ubi fruibile comparatur cum objecto voluntatis; item, ad 7 : « ... frui est actus voluntatis consequens actum intellectus, scilicet apertam Dei visionem ». — Aliae obiectiones et solutiones respiciunt munus habitus caritatis et aliarum virtutum quod ad unionem attinet.

muneris intellectus et voluntatis deprehendi potest in L. III, d. 27, q. 1, a. 4; ubi diversis sub respectibus aut intellectus aut voluntas excellere demonstrantur, vel relate ad ordinem, vel relate ad dignitatem et amplitudinem, vel denique absolute loquendo, discriminante tunc proportione ipsarum rerum ad potentias. De vi unitiva utriusque liceat sequentem referre textum :

« ... amor magis intrat ad rem quam cognitio : quia cognitio est de re secundum id quod recipitur in cognoscente : amor autem de re, inquantum ipse amans in rem ipsam transformatur... ».⁷⁰

Si ex praedictis conclusio derivanda est quod ad vim unitivam amoris supernaturalis pertinet, mihi omnino videtur non posse negari amorem beatificum realiter, licet in ordine operationis et obiecti, voluntatem beati ipsi Deo summo bono et ultimo fini unire. Quod vero intellectus primus contactum faciat, hoc non obstat virtuti amoris, sed solum consecutionem intrinsecam et necessariam potentiarum comprobat. Contrarium sentire mihi videtur quasi inintelligibilia et contradictoria reddere quae S. Thomas de natura voluntatis eiusque actus, de natura caritatis et beatitudinis docet.

C. Qualiter Deus sit obiectum fruitionis beatificaे

Adhuc sistendo in amore beatifico aliam quaestionem excitat S. Thomas, licet non de solo amore sed de actibus in fruitione inclusis. Quodnam obiectum fruitionis?

Doctrinam augustinianam explanans Angelicus docet solo Deo uti obiecto nobis fruendum esse, caritate et beatitudine fruendum non ut obiecto sed uti habitu elicente actum fruitionis, potentia vero veluti instrumento quodam fruitionis.⁷¹ Sed quantum ad Deum attinet S. Thomas quaestionem movet num una eademque fruitione fruamur. Ratio quaestionis excitandae est existentia trium Personarum in unitate essentiae subsistentium et distinctarum inter se realiter. S. Thomas respondet una fruitione nos frui tribus Personis, duplice arguento probat, nempe tum ex essentia tum ex proprietatibus seu relationibus divinis constitutivis Personarum.

⁷⁰ III, d. 27, q. 1, a. 4, ad 10. — Quam faciliter possit occurrere varius auctorum dicendi modus vide IV, d. 49, q. 4, a. 5, sol. 1 : ubi de dilectione, visione, apprehensione etc. ut de dotibus animae agitur.

⁷¹ Cf. I, d. 1, q. 2, a. 1, sol.

Primum argumentum sic proponitur :

« Obiectum enim fruitionis est summa bonitas ; unde fruitio respicit unamquamque personam, inquantum est summum bonum ; unde cum eadem numero sit bonitas trium, eadem erit et fruitio ».⁷²

Secundum argumentum desumitur ex notione relationum quibus distinguuntur Personae divinae :

« ... qui novit unum relativorum, cognoscit et reliquum ; et sic cum tota fruitio originetur ex visione, ut prius dictum est, qui fruatur uno relativorum inquantum huiusmodi, fruatur et reliquo. Personae autem tres distinguuntur tantum secundum relationes ; et ideo in fruitione unius includitur fruitio alterius ; et ita est fruitio eadem trium ».⁷³

S. Doctor praeferit primum argumentum, utpote tangens ipsam rationem obiecti, a qua actus habet unitatem. Unde intelligimus proprium obiectum nostrae fruitionis esse bonitatem divinam, non autem Personas vel relationes. Hoc patet ex solutione difficultatum obiectarum.

Prima obiectio urget obiecta fruitionis esse tres res distinctas personilibus proprietatibus, scilicet Patrem, Filium, Spiritum Sanctum. S. Thomas respondet :

« ... tres personae non distinguuntur secundum id quod sunt obiectum fruitionis, immo uniuntur in eo, scilicet in summa bonitate ».⁷⁴

Secunda obiectio acutius penetrat, affirmans operationem perfectam, maxime vero desiderium et amorem, non sistere in communium et generalium apprehensione sed in particularium vere perfici : igitur non solum essentia communi Personarum sed et singulis Personis et earum proprietatibus fruendum esse. En responsio S. Thomae :

« ... proprietate uniuscuiusque personae fruimur, ut paternitate ; tamen paternitas non dicit rationem fruitionis :⁷⁵ unde fruemur paternitate, inquantum paternitas est idem re quod summa bonitas, differens tamen ratione ».⁷⁶

⁷² I, d. 1, q. 2, a. 2, sol.

⁷³ Ib. sol.

⁷⁴ Ib.

⁷⁵ Scilicet paternitas formaliter qua talis.

⁷⁶ Ib.

Nota dignum videtur mihi S. Thomam non utcumque sed proprie et formaliter ipsam rationem *objecti* determinare. Praeter ea quae dicit in corpore articuli, id expresse urget in duobus « contra ». In quorum primo arguit ex unitate operationis communis Personarum ad unitatem finis, cuius ratione obiectum fruitionis Trinitas dicitur.

« Contra, sicut Deus Trinitas est unum principium omnium, ita est unus finis omnium. Sed eadem operatio communis est totius Trinitatis, inquantum est unum principium. Ergo eadem est fruitio trium, inquantum est unus finis ».

Estne predicta paritas iure urgenda? Videtur enim negandum, cum in priori casu agatur de actione qua Trinitas est principium in creatione, in alio autem sit obiectum et terminus operationis animae. Attamen S. Thomas instat in ratione qua Deus est obiectum operationis nostrae, nempe quatenus est ultimus finis: quod praesertim in ratione obiecti amoris et delectationis — qui est respectus quodammodo princeps in fruitione — affirmandum est. Atqui ratio finis competit Trinitati inquantum est una summa bonitas. Sic enim S. Doctor, loquens de unico fine rectarum voluntatum similem obiectionem solvit:

« ... Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt unus finis ultimus... eo quod unicuique eorum convenit ratio finis, secundum quod quilibet est sumnum bonum; et hi tres non tria sed unum sumnum bonum sunt ».⁷⁷

Eadem de causa in secundo « Contra » instat in ratione *objecti*:

« ... cum fruitio sit operatio ultimae felicitatis, refertur ad unum tantum obiectum; ergo fruimur tribus personis, inquantum sunt unum; ergo inquantum est unum obiectum ».⁷⁸

Contrarium vel diversum modum dicendi in quaestione de obiecto et de termino amoris non inveni in *Scripto*.

⁷⁷ II, d. 38, q. 1, a. 1, ad 2. — Utilitate non caret si notabimus quomodo respondeat Angelicus asserenti non requiri cognitionem Trinitatis ad salutem eo quod sufficere videatur credere Deum esse finem ultimum: quod non ad Personas sed ad essentiam pertinet. Respondet necesse esse cognoscere et finem et ea sine quibus finis obtineri nequit: « et ideo oportet habere cognitionem explicitam de fide Trinitatis, quia sine earum missione in finem beatitudinis venire non potest » (III, d. 25, q. 2, a. 2, sol. 4, ad 2). In c. solutionis 4 dicit: « per missiones divinarum personarum in nos, homo in finem ultimum ducitur », sive ante sive post peccatum.

⁷⁸ I, d. 1, q. 2, a. 2.

III — DE INHABITATIONE PER SUPERNATURALES ACTUS AMORIS IN STATU VIAE

Quia nomine fruitionis solet non raro S. Thomas statum complexum unionis animae cum Deo indicare, possumus hoc conceptu nos ipsi uti.

I. Imperfectio huius status

Primum ergo quod attentionem percellit est assertio, ceteroquin omnino obvia, statum viae, sive conceptu fruitionis, sive directe sub specie amoris consideretur, esse statum imperfectum. Variis autem formulis exprimitur diversitas praesentis et futuri status. Vel notione et voce ipsa perfecti et imperfecti. Fructus, inquit S. Thomas, intelligitur reficere quasi ultimus finis; quo sensu dicitur Deo solo frui — ipse quippe est unicus finis ultimus — perfecte quidem in patria, imperfecte in via.⁷⁹ Profundius et magis proprie distantia utriusque status signatur si fruitio fini iuxtaponatur; sicut in istis verbis, quae agunt de his quorum proprie sit fruitio :

« ... fruitio dicit delectationem in fine ; unde perfecta fruitio non est, nisi sit perfecta delectatio, quae esse non potest ante consecutionem finis : et ideo iustus homo non perfecte fruitur ; sed beati, qui consecuti sunt finem, vere et perfecte et proprie fruuntur ».⁸⁰

Etiam ex effectu quietis D. Thomas utrumque statum distinguit. Est enim quies desiderii, est et quies motus. Prima indicat finem quae situm, ratione cuius omnia facit et quaerit, ad apicem desiderii ipsum ferens; alia autem est de termino quem anima consecuta est. Illa quiete voluntas iusti quiescit in Deo dum agit in terra, alia quiescit in patria. Haec quies parit perfectam fruitionem, alia imperfectam.⁸¹

Ex eadem proprietate perventionis et desiderii solet distingui fruitio spei et fruitio rei;⁸² et quidem utroque modo dicitur haereditas qua Deus dives est, quia supernaturalis fruitio propria et connaturalis est Deo tantum (qui in seipso cognitione et amore delectatur et quiescit),

⁷⁹ Cf. IV, d. 49, q. 5, a. 2, sol. 1.

⁸⁰ I, d. 1, q. 4, a. 1, sol.

⁸¹ Cf. I, d. 1, q. 4, a. 1, ad 5.

⁸² Cf. I, d. 17, q. 2, exp. secundae partis textus.

aliis autem creaturis gratia et merito divinae benevolentiae et amicitiae tribuitur.⁸³

Aliquo modo magis definito, semper in fruitione sistendo, S. Thomas ostendit diversitatem utriusque status cum describit munus habitus gloriae removentis impedimenta ne possit mens Deo praesentialiter coniungi :

« ... ipse habitus gloriae animam ab omni defectu liberat, sicut quod facit eam sufficientem ad cognoscendum sine phantasmatibus, et ad praedominandum corpori, et alia huiusmodi, per quae excluduntur impedimenta, quibus fit ut nunc peregrinemur a Domino ».⁸⁴

Pariter si directe ab amore proficiscimur, distinctionem utriusque status conspicere licebit. Distinguit S. Thomas duplarem perfectionem caritatis : patriae et viae. Eucharistia, cuius est imprimis augere caritatem, non potest « existens in via perducere ad perfectionem patriae propter diversum statum »; et concludit : « Per augmentum enim caritatis ad perfectionem patriae in via pervenire non possumus ».⁸⁵

2. Causae imperfectionis huius status

Attamen quod ad unionem per imperfectum amoris actum magis interest scire undenam haec imperfectio caritatis viae oriatur : num ex causis intrinsecis ipsi vel potius extrinsecis. S. Thomas videtur docere predictam imperfectionem esse extrinsecam caritati, nempe fundamentaliter ex defectu visionis :

« ... quanto bonum plenus cognoscitur, tanto magis est amabile ; et praecipue illud bonum quod est finis, et in quo non invenitur aliquod quo offendatur affectus ; et ideo, quia Deus plenus cognoscetur in patria, quam nunc, plenus amabitur. Sed ista diversitas ex parte cognitionis erit per id quod est proprium cognitioni, scilicet cognoscere per se, non alio ; et ideo non erit unius rationis cognitio. In affectu autem erit per diversitatem, non eius quod per se ad ipsam pertineat, sed per diversitatem cognitionis ; et tamen erit eadem ratio amoris, sed differt amor per magis et minus ».⁸⁶

⁸³ Cf. III, d. 10, q. 2, a. 1, sol. 1.

⁸⁴ IV, d. 49, q. 4, a. 5, sol. 1 ad 3. — Quaestio est directe de fruitione prout continet « comprehensionem » et distinguitur ab habitu visionis et dilectionis. Agitur de dotibus animae in statu gloriae. Ibi « fruitio rei » dicitur : « in praesentia Deum habere et in seipso tenere » (ib. sol. 1).

⁸⁵ IV, d. 12, q. 22, a. 1, sol. 1, ad 2.

⁸⁶ III, d. 27, q. 3, a. 1, ad 3.

En textus alius explicitus et perspicuus :

« ... quod caritas viae manens in via, non potest pervenire ad perfectionem caritatis patriae, est propter statum viatoris, et non quantum ad id quod est de ratione caritatis, inquantum viator *non possidet perfecte* quod amat ».⁸⁷

Conditiones status viatoris mihi videntur intelligendae ex his quae superius retuli de fruitione : quod valde imperfecta sit cognitio Dei, cum phantasmatibus homo uti debeat; quod corpori non dominetur; quod in continuo actu non possit persistere, et alia id generis. Unde idem Angelicus distinguit duplarem totalitatem amoris : in patria, « qua nihil deerit de his quae homo *potest* expendere in amorem Dei, quin in dilectione ponat »; alia est totalitas viae « secundum quam nihil homo subtrahit de his quae *debet* ponere secundum tempus illud in amore Dei ». Haec autem totalitas non excludit intercisionem actus, quia ut ibidem scribit Angelicus « semper agere secundum actum virtutis non est nisi eorum qui sunt in statu beatitudinis : quia perfectio felicis est in operatione; perfectio autem virtutis est in habitu ».⁸⁸

Existimo posse ex S. Thoma assignari etiam radicem ex qua explicetur simul et necessaria imperfectio amoris utriusque status, et identitas substantialis, et ipse etiam respectus ad unionem. Agens de caritate S. Thomas quaestionem movet num evacuetur a gloria superveniente, sicut fides et spes, an e contra eadem maneat. Responsio S. Doctoris, negativa, fundatur in ipsa ratione intrinseca amoris.

« ... amor secundum rationem suaे specieи non importat aliquid imperfectionis, sed magis perfectionem, inquantum importat terminationem affectus,⁸⁹ et quamdam informationem in re amata, unde gloria adveniens nihil de his quae ad speciem caritatis pertinent, tollet ; et ideo caritas non destruetur ».⁹⁰

Intendatur etiam animus in obiectiones, solutiones et in rationes contrarias. Inde colligo imperfectionem actus caritatis viae accidentalem esse caritati.⁹¹ Quod pariter dicendum de imperfectione eiusdem ob imperfectionem fidei et cognitionis.⁹² Imperfectio caritatis, qua fit ne

⁸⁷ III, d. 31, q. 2, a. 2, ad 5.

⁸⁸ III, d. 27, q. 3, a. 4, sol.

⁸⁹ Hic vox « affectus » potentiam appetitivam significat.

⁹⁰ III, d. 31, q. 2, a. 2, sol.

⁹¹ Ib. ad 1.

⁹² Ib. ad 2, 3. Aenigma (seu obscuritas) essentiale est fidei, utpote pertinens ad rationem obiecti proprii, caritati autem est accidentale.

possit in terris pertingere ad perfectionem patriae, est ratione status viatoris, ideoque non oritur ex essentialibus caritatis.⁹³ Notetur etiam ratio in contrarium producta, quae mentem Auctoris manifestat :

« ... praesentia amati non tollit amorem, sed auget. Caritas autem est amor Dei. Ergo quando Deum praesentem videbimus, non tolletur caritas, sed magis augebitur ».

3. Comparatio cognitionis et amoris in statu viae

Bene consideranda est doctrina S. Thomae de habitudine cognitionis supernaturalis imperfectae ad amorem. Quaestio expresse ponitur ab Angelico his verbis : « Utrum Deus per essentiam suam in statu viae possit a nobis amari ».⁹⁴ Respondet affirmative. In responsione ostendit diversitatem habitudinis cognitionis et amoris viae relate ad Deum. Ex sua conditione et modo cognoscendi intellectus humanus non potest cognoscere nisi per phantasmata; ideo ad cognitionem rerum quae phantasmate carent pervenire non potest nisi ex rebus repraesentatis sibi per phantasmata. Quid igitur de cognitione Dei?

« Unde in statu viae, in qua accipit a phantasmatibus, non potest Deum immediate videre; sed oportet ut ex visibilibus, quorum phantasmata capit, in eius cognitionem deveniat ».⁹⁵

Hac de causa omnis cognitio de Deo infra beatificam fiet per informationem intellectus specie creata. Tamen, inquit S. Thomas, etiam cognitio viae ad Deum utcumque terminatur, « quia ipsum esse ex effectibus apprehendit ».⁹⁶ Namvero in potentiis ordinatis accidit ut ubi terminatur actio prioris incipiatur actio posterioris : exemplum affert de sensu et imaginatione et intellectu. Propterea concludit de voluntate :

« Unde operatio voluntatis circa ipsum Deum potest esse immediate nullo medio interveniente quod ad voluntatem pertineat ; multis tamen mediis praecedentibus ex parte intellectus, quibus in Deum cognoscendum pervenit ».⁹⁷

⁹³ Ib. ad 5. Textus supra relatus est.

⁹⁴ III, d. 27, q. 3, a. 1.

⁹⁵ III, d. 27, q. 3, a. 1, sol.

⁹⁶ Ib.

⁹⁷ Ib. — Textus omnino parallelus habetur IV, d. 49, q. 2, a. 7 ad 7. Cf. etiam II, d. 38, q. 1, a. 2, ad 5 ; ibi ex immediata tendentia voluntatis caritate perfectae ad summum bonum infertur eius imperium in omnes virtutes.

Ad aequivocationes vitandas advertendum est hic agi de immedietate quae excludit medium *quod* amatum duceret ad amorem Dei; sicut creaturae cognitae sunt medium nobis cognitionis divinae. Non agitur ergo neque de habitu voluntatis, neque de termino seu medio quo actus voluntatis procedit a voluntate, analogice ad speciem intelligibilem vel intellectam in cognitione. Idcirco affirmatur obiectum immediatum et directum amoris, etiam imperfecti seu viae, esse ipsum Deum seu essentiam divinam, non vero quid creatum.⁹⁸

Ad obiectionem dependentiae amoris a cognitione S. Thomas respondet :

« ... amor oportet quod sit cogniti et visi aliqualiter, sed non cogniti et visi in se ; unde illud quod cognoscitur in alio, potest in seipso amari ».⁹⁹

Ex his omnibus textibus conclusiones quasdam posse erui mihi persuasum est.

4. Conclusiones de unione per amorem viae

De imperfectione amoris. — Amor in via est necessario imperfectus comparate ad modum amoris beatifici. Haec imperfectio, sive a cognitione, sive a conditionibus vitae corporalis etc. proveniat, est caritati accidentalis vel etiam ab extrinseco proveniens, essentiam et identitatem amoris et virtutis caritatis non attingens.

De identitate substantiali. — Cum amor importet informationem et terminationem appetitus intellectivi a bonitate realiter existente Dei, nihilque imperfectionis in suo conceptu claudat, in quocumque statu habetur substantialis et specifica identitas.

De praesentia. — Praesentia realis non videtur attribuenda actui dilectionis imperfectae qui habetur in via. Etenim distinctio fruitionis rei et spei, perfectae et imperfectae (et simili ratione distinctio in amore) videtur attribuere unionem rei, videlicet *realem*, amori perfecto et perfectae fruitioni. Omnia etiam quae dicuntur de coniunctione animae cum fine ultimo per operationes supernaturales itemque quae exposita sunt de assecutione beatitudinis per perfectas operationes, non aliam

⁹⁸ Cf. l. c. « Praeterea » « ... ratio diligendi Deum non sunt creaturae, immo potius e converso... ».

⁹⁹ Ib. ad 2.

explicationem admittere videntur. Denique expositio facta de partibus intellectus et voluntatis in beatitudine : qua affirmatur primum contactum cum fine ultimo esse per intellectum (qui utique solum in cognitione per essentiam habetur), cui supervenit unio voluntatis unionem intellectus perficiens et consummans; cui modo loquendi consonant verba supra relata : « ... quando *Deum praesentem videbimus*, non tolletur caritas, sed magis augebitur » :¹⁰⁰ haec, inquam, eamdem conclusionem corroborant.

Ego opinor amorem perfectum seu beatificum facere unionem realem, et quidem in linea amoris, licet successive ad unionem per visionem beatificam. Ad hanc unionem, quae est in linea amoris et voluntatis, caritas tota quanta est ordinatur, eamque ex sua natura ardenter cupit, nec veraciter quiescit nec complete et perfecte summa Dei bonitate informatur in eamque transformatur — iuxta modum dicendi S. Thomae — donec unio illa fruitiva consummetur. Donec tamen ad istam perfectiōnem et quietem fruitionis pervenerit, amor est desiderium. Est quidem amor, affectus bonitate, quam fide cognoscit realiter extare in Deo, attamen quod ad unionem realem attinet est desiderium, non adeptio.

Hoc modo logice componi existimo omnia quae de nexu et ordinatione caritatis et gratiae ad gloriam, omnia pariter quae de natura et legibus amoris et amicitiae, ea denique quae de fine et beatitudine ex S. Thoma exposita sunt.

Romae, 1 Januarii 1961

FR. ROBERTUS A S. TERESIA A J. INF. O.C.D.

¹⁰⁰ III, d. 31, q. 2, a. 2 « Praeterea » — Idem suggestunt verba : « *praesentia amati non tollit amorem, sed auget* »; ergo amor ille antecedit praesentiam realem.